

Ayşegül Taşöz Düşündere¹
Politika Analisti

*İnovasyon Çalışmaları Programı
Bölge Çalışmaları Programı*

DIŞ TİCARET AÇIĞINA KATMA DEĞER YAKLAŞIMI: ÇİN ÖRNEĞİ

Üretim ağlarının küresel değer zincirlerine dönüşmesi ile günümüzde küresel değer zincirlerine entegrasyon, rekabetçiliğin ön koşullarından biri haline geldi. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle üretimde yapısal değişiklikler meydana gelirken, şirketler için küresel değer zincirlerine eklenmek ülkeler için de bu zincirlere ev sahipliği yapmak, rekabet gücünü korumak için önem taşıyor. Geline bu noktada, dış ticaret analizlerinde de değişen üretim ilişkilerini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Artık, ülkelerin ihrac ettiği birçok ürün yüksek oranda yabancı katma değer içeriyor. 1995'te OECD ülkelerinin toplam ihracatının yüzde 19'u yabancı katma değerden oluşurken 2011'de bu oran yüzde 31'e yükseldi.² Bir başka deyişle, değişen üretim eğilimleri sonucunda, bir ülkeden ihrac edilmiş görünen birçok ürün, aslında o ülkenin başka ülkelere ithal ettiği ara mallardan oluşuyor.

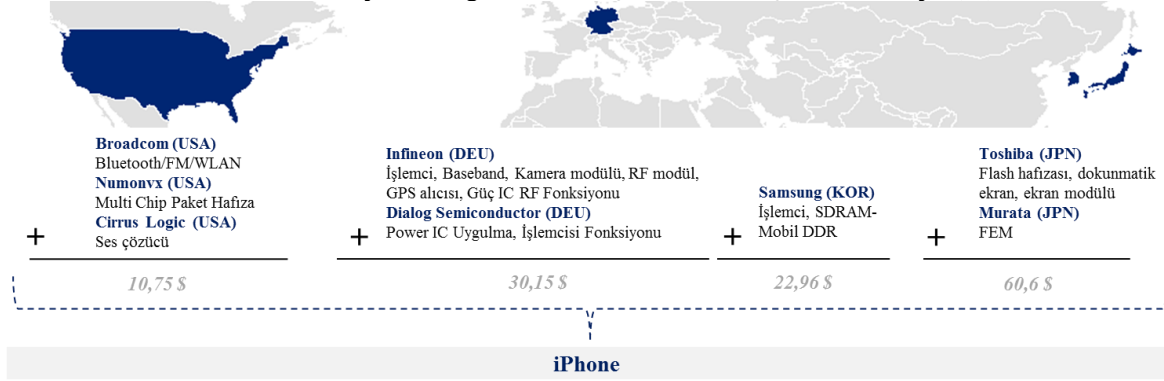
Geleneksel dış ticaret analiz yöntemleri, değişen bu üretim ilişkilerini de içeren analizler yapmak için yetersiz kalıyor. Geleneksel yöntemlerle, iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenirken, uluslararası girdi çıktı ilişkisi göz önünde bulundurulmuyor. Bu eksiklik yüzünden de eski hesaplama yöntemleri, değişen üretim ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalıyor. Geleneksel yöntemleri bir adım öteye götürmek amacıyla, bu yazıda (i) üretim ilişkilerindeki değişimin ikili dış ticaret analizleri üzerindeki etkisi imalat sektörü özelinde açıklanacak (ii) bu kapsamda da dünyanın en büyük ihracatçısı olan Çin örneği üzerinden ikili dış ticaret ilişkileri analiz edilecektir. Bu inceleme için görece yeni bir veri kaynağı olan ve ülkeler arasındaki ticari ilişkileri katma değer açısından analiz etmeye imkân sunan OECD-WTO TiVA (Trade in Value Added) veri setinden yararlanıldı.

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1335/Aysegul+Tasoz>

² TiVA veri setiyle gerçekleştirilen tüm analizlerde imalat sektörü baz alınmıştır.

Geleneksel hesaplama yöntemleri, tamamı aynı ülkede üretilen bir ürünle sadece son montajı gerçekleştirilip ihraç edilen bir ürünü birbirinden ayırt edemiyor. Bu durumu en güzel anlatan örneklerden biri iPhone. iPhone'un üretiminde kullanılan dokunmatik ekran, kamera ve GPS alıcısı gibi temel bileşenler 4 farklı ülke tarafından üretiliyor. Daha sonrasında Apple, Çin üzerinden bu ürünleri ithal edip birleştiriyor. Çin'deki montaj işleminden sonra nihai ürün, Amerika'ya ortalama 180 dolardan ihraç ediliyor. Sonuçta iPhone her ne kadar Çin üzerinden ithal edilmiş olsa da aslında 180 dolardan 162'si Japonya ve Almanya gibi farklı bileşenleri üreten ülkelere ödeniyor. Amerika ve Çin arasındaki ikili ticaret ilişkisinin geleneksel yöntemlerle analizinde ise Çin'in Japonya, Almanya ve Kore'den ithal edip üretimde kullandığı ürünler hesaba katılmıyor.³

Şekil 1 iPhone'un üretici firma orijinlerine göre ana bileşenleri ve bileşenlerin maliyeti, \$, 2009

Kaynak: Xing ve Detert (2010), TEPAV görselleştirmesi

Alışlagelmiş ticaret hesaplamalarında, katma değer göz önünde bulundurulmadığı için iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi hatalı ölçülüyor. İki ülke arasındaki dış ticaret dengesi alışlagelmiş hesaplama yöntemlerinde ihracat ve ithalat değerleri arasındaki farka bakılarak hesaplanıyor. Bu hesaplama sırasında, brüt fiyatlar kullanılıyor. iPhone örneğinde, ticaret istatistiklerinde Çin tek bir iPhone'u 180 dolardan ihraç etmiş gibi gözüküyor. Ancak katma değer gözünden bakınca, Çin'in kullandığı 162 dolar değerindeki ara malın aslında Almanya ve Japonya gibi üçüncü ülkelere ithal edildiği görülüyor. Yani Amerika, 180 dolarlık ürünü Çin'den ithal ettiğinde 162 doları dolaylı olarak diğer ülkelere ithal etmiş oluyor. Geleneksel ticaret hesaplamalarında ise yukarıda anlatılan katma değer ayırımına bakılmıyor. Katma değer ayırımına bakılmaksızın da bir ülkenin toplam dış ticaret açığı hesaplanabiliyor. Ancak sorun bu açığın hangi ülkeye olan bağımlılıktan dolayı olduğunu teşhis etme aşamasında başlıyor. Şekil 2'de iPhone örneği üzerinden Amerika'nın dış ticaret açığı inceleniyor. Brüt değerlerle yapılan hesaplamada, 2009 yılında Amerika'nın Çin'den gerçekleştirdiği toplam iPhone ithalatının 1,9 milyar dolar değerinde dış ticaret açığına neden olduğu görülüyor. Çin'in ithal ettiği ara mallar göz önünde bulundurulduğunda ise aslında Amerika'nın 1,9 milyar dolarlık dış ticaret açığının Japonya, Kore ve Almanya ile olan dolaylı ilişkisinden kaynaklandığı görülüyor. Bir başka açıdan bakıldığında da Çin'in dış ticaret fazlasının 1,9 milyar değil sadece 73 milyon olduğu görülebiliyor.⁴ iPhone örneğinde olduğu gibi günümüzde birçok ürünün üretimine birden fazla ülke katkı sağlıyor. Brüt

³ Inomata, S. (2013). Trade in Value Added: An East Asian Perspective. ADBI Working Paper 451. Tokyo: Asian Development Bank Institute. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/156306/adbi-wp451.pdf>

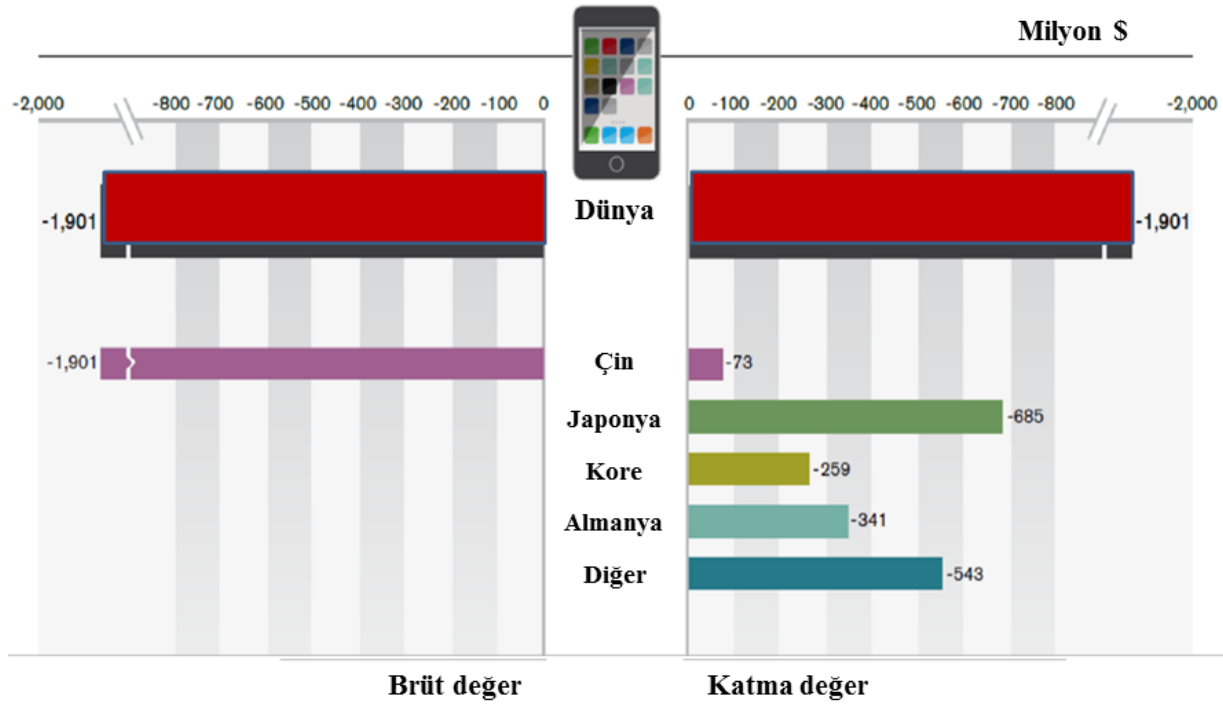
Xing, Y., ve N. Detert. (2010). How the iPhone Widens the United States Trade Deficit with the People's Republic of China. ADBI Working Paper No 257. Tokyo: Asian Development Bank Institute.

⁴ World Trade Organization (WTO) ve IDE-JETRO. (2011). Trade Patterns and Global Value Chains in East Asia: From Trade in Goods to Trade in Tasks. Geneva: IDE-JETRO and WTO.

DIŞ TİCARET AÇIĞINA KATMA DEĞER YAKLAŞIMI: ÇİN ÖRNEĞİ

hesaplamalarda bu katkının kaynağı ayırt edilmediği zamanlarda ikili ticaret ilişkileri yanlış yansıtılmıŐ oluyor.

Şekil 2 Amerika'nın iPhone ticaretindeki dış ticaret dengesi, 2009

Kaynak: WTO ve IDE-JETRO (2011)

Değişen üretim ilişkilerinin ikili dış ticaret dengeleri üzerindeki etkisini anlamak için Çin iyi bir örnek teşkil ediyor. 1996'dan itibaren başlayan çalıŐmalarda ülkelerin belli bir ürüne olan katkıları analiz ediliyor. Barbie bebeğin hikâyesinden iPod'un hikâyesine kadar literatürdeki birçok örnekte de Çin'deki üretimin yapısı inceleniyor.⁵ Ayrıca, Asya ülkelerinin üretim üssü olarak değerlendirildiği bu dönemde, Çin'in ihraç ettiği 10 dolardan 4'ünü yabancı katma değer oluşturuyor.⁶ Takip eden analizlerde ise literatürdeki firma seviyesindeki yaklaŐıma ek olarak Çin'in Amerika ve Türkiye ile ilişkisinde verdiği dış ticaret fazlası, makro düzeyde incelendi.

Çin'in dış ticaret fazlasını, katma değer verileriyle revize etmek, birçok ülkenin Çin ile olan dış ticaret açığına anlamaya da yardımcı olacaktır. Dünyanın en büyük ihracatçısı Çin'in dış ticareti, brüt değerler üzerinden incelendiğinde Çin ile ticari ilişkisi olan 205 ülkenin 167'sinin açık verdiği görölüyor.⁷ Örneğin, ticaret dengesinde ekside olmasıyla bilinen en önemli örnek Amerika'nın Çin ile olan ticareti, brüt yaklaŐımla incelendiğinde yaklaşık 300 milyar dolarlık bir açık görölüyor. Bu da Amerika'nın toplam dış ticaret açığının yaklaşık yüzde 40'ına tekabül ediyor. Çin'in üretiminde özellikle de yüksek ve orta teknoloji sektörlerinde yabancı katma değerin çok büyük bir girdi rolü üstlendiği düşünülecek olursa brüt

⁵ Tempest, R. (1996). Barbie and the World Economy. Los Angeles Times. 22 September.

Dedrick, J., K. Kraemer, ve G. Linden. (2008). Who Profits from Innovation in Global Value Chains? A Study of the iPod and Notebook PCs. Industry Studies 2008. Irvine, California, US: Personal Computing Industry Center.

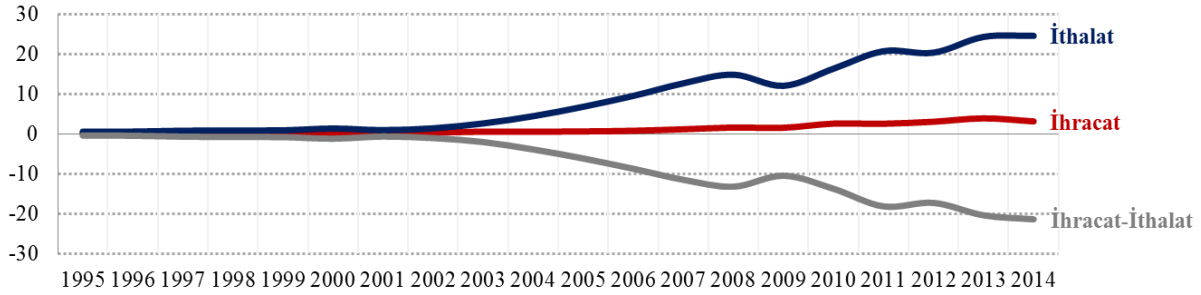
⁶ Baldwin, R. (2007). Managing the Noodle Bowl: The Fragility of East Asian Regionalism. ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration No. 7. Manila: Asian Development Bank.

⁷ Brüt dış ticaret verileri, ülkelerin ihracat ve ithalatlarında katma değerinin orijinine bakmaksızın kayıt altına alınan verilerden oluşmaktadır. Takip eden metin içerisinde aksi belirtilmediği müddetçe bu veriler, Birleşmiş Milletler Comtrade veri setinin CEPİI tarafından konsolide edilmiş versiyonu olan BACI veri setinden alınmıştır. BACI veri seti, hizmetleri kapsamamaktadır.

değerlerle olan analizleri güncellemek Amerika ve Amerika gibi ölkelerin dış ticaret aında Çin'in oynadığı rolü deĐiŐtiriyor.

Birçok ölkenin dış ticaret aında önemli bir rol oynayan Çin, Türkiye'nin cari aının yapısını anlamak için de önemli bir örnek teşkil ediyor. 2014 yılında Türkiye, Çin'den 24,6 milyar değerinde mal ithal etti. Türkiye'nin Çin'den ithalatı, 2000-2014 döneminde, yıllık ortalama yüzde 23,2 artış gösterdi. İthalattaki hızlı artış ile Türkiye'nin Çin karşısında dış ticaret aı da 2014'te 21 milyar dolara ulaŐtı. Dış ticaret aının boyutlarını somutlaŐtırmak gerekirse bu açık ile Türkiye, Çin ile ticaretinde en çok açık veren ölkeler listesinde 12. sırada yerini alıyor. Aynı zamanda bu açık, Türkiye'nin 2014 yılındaki dış ticaret aının da yüzde 42'sine tekabül ediyor.

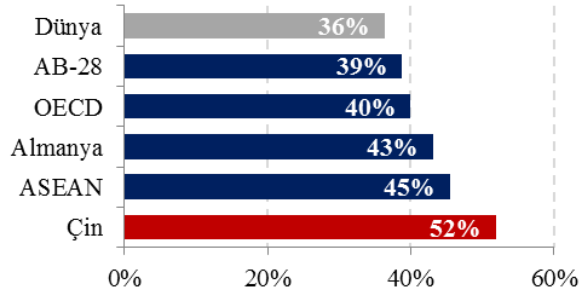
Şekil 3 Türkiye'nin Çin'e ihracatı ve Çin'den ithalatı, milyar ABD \$, 1995-2014

Kaynak: Birleşmiş Milletler Comtrade, BACI, TEPAV hesaplamaları

Çin'den yapılan ithalatta nihai malların yoğunlukta olması, Türkiye'nin de ikili ticaretteki aının yanlış hesaplanmış olabileceğine işaret ediyor. iPhone örneğinde olduğu gibi son destinasyonda montajı gerçekleştirilen nihai ürünler, tamamıyla Çin'de üretilmese de Çin üzerinden ithal edildiği için ikili hesaplamaları bir hayli yanıltıyor. Türkiye'nin gerçekleştirdiği ithalat, ara mal ve nihai ürün kırımını içerecek şekilde incelendiğinde ise Çin'den daha çok nihai ürün ithal edildiği görülüyor. Türkiye'nin toplam ithalatında nihai ürünlerin payı yüzde 36 iken Çin'den ithalatın yüzde 52'sini nihai ürünler oluşturuyor.

Şekil 4 Türkiye'nin seçili ölkelerden ithalatında nihai ürünlerin payı, 2011

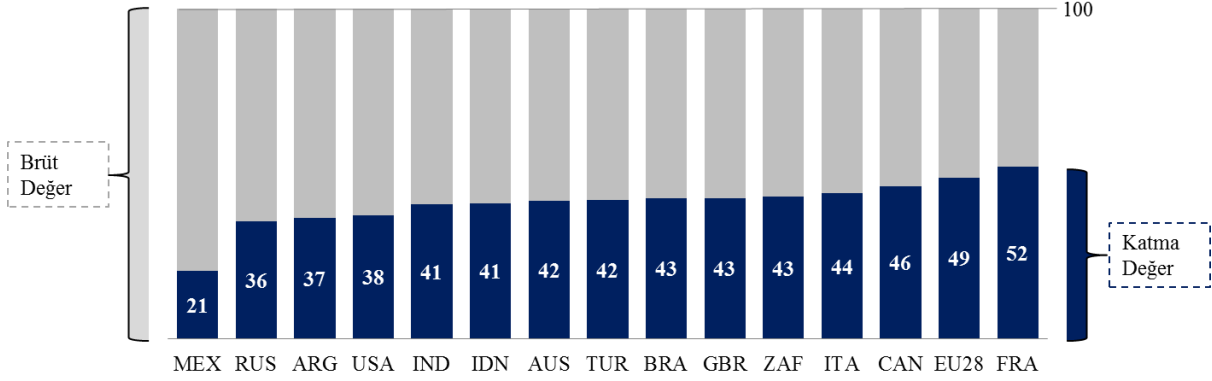
Kaynak: OECD-WTO TiVA, TEPAV hesaplamaları

Katma değer hesabıyla incelendiğinde birçok ölkenin Çin ile olan ilişkisindeki dış ticaret aı, yarı yarıya azalıyor. Almanya, Japonya ve Kore haricindeki G20 ölkeleri, Çin ile olan ticari ilişkilerinde açık veriyor. Bu ölkelerin ihracatları ve ithalatları katma değer açısından incelendiğinde ise Çin ile olan dış ticaret açıklarının yarı yarıya azaldığı görülüyor. AŐaĐıdaki grafikte, Çin ile ticaretlerinde açık veren G20 ölkelerinin brüt açıkları 100 olarak alınıp katma değer ile hesaplanan açıklar bu değere oranlandı. Bu analize göre, brüt ve katma değer açıkları arasındaki en büyük farklılık Meksika'da gözlemleniyor. Meksika'nın katma değer aı brüt açıkla hesaplanan açığın yüzde 21'ine tekabül ediyor. Amerika'da ise bu oran yüzde 38'dir. Türkiye'de de katma değer aınının brüt açığa oranı yüzde 42 ile Amerika'ya benzer bir tablo çiziyor. Bir başka deyişle, Çin ile olan dış ticaret dengeleri, katma değerler gözetmeden hesaplandığında Türkiye'nin 42 birim olan aı 100 birimmiş gibi hesaplanıyor. Yani, Türkiye'nin Çin ile olan ilişkisinde verdiği açığın yarısı gerçekte başka

DIŞ TİCARET AÇIĞINA KATMA DEĞER YAKLAŞIMI: ÇİN ÖRNEĞİ

lkelere olan borucumuz. iPhone örneğinde olduğu gibi Çin'in başka lkelerden ithal ettiği malları kullanarak ürettiği ürünleri alıyoruz. Bu ilişkileri göz önünde tutunca da Çin'deki üretime bağımlılığın dŐnldĐu kadar büyük olmadığını Çin'in aslında büyük bir aracı olduğunu görüyoruz.

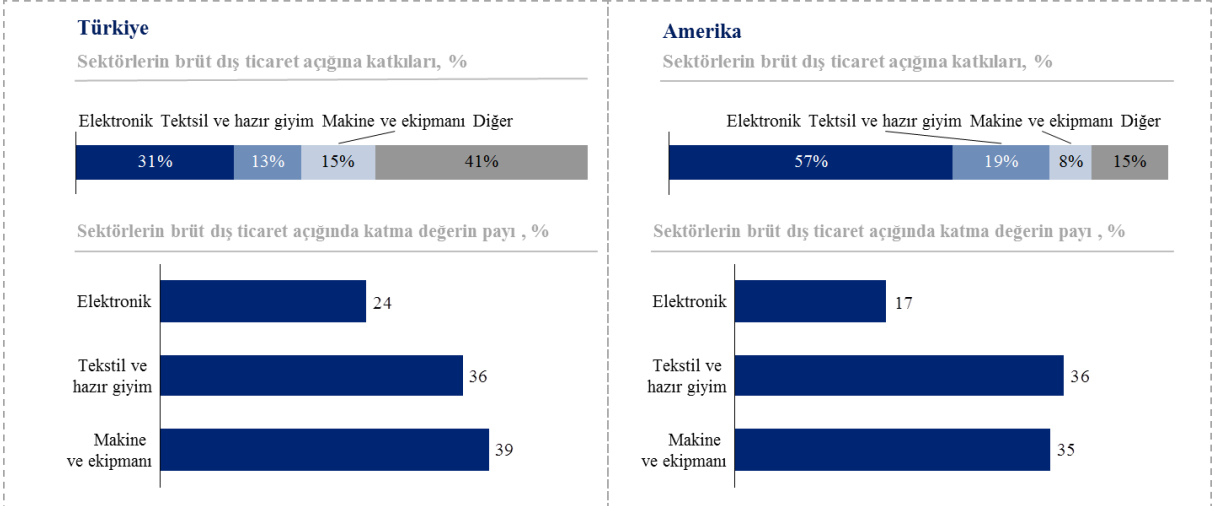
Şekil 5 Çin ile ilişkilerinde dış ticaret açığı veren G20 lkelerinin dış ticaret aığları, brüt ve katma değer, brüt aık=100, 2011

Kaynak: OECD-WTO TiVA, TEPAV hesaplamaları

Elektronik sektörü, hem Türkiye'nin hem de Amerika'nın Çin ile olan ilişkilerinde en çok açık verdikleri sektrken katma değer açısından bu açık, gerçek tabloyu yansıtıyor. lkelerin Çin ile olan ticaret ilişkilerinde sektörlerin dış ticaret açığındaki payları incelendiğinde, elektroniğin toplam içerisindeki payı Türkiye için yüzde 31, Amerika için ise yüzde 57 ile sektörü, en çok açık verdiren sektör konumuna getiriyor. Brüt değerlerle Amerika'nın dış ticaret açığının yarısından fazlasını oluŐturan sektördeki açığa, katma değer gözünden bakınca Amerika-Çin elektronik ticaretinde açık 100 birimden 27 birime düŐüyor. Türkiye için ise aynı oran 24. İki lkenin dış ticaret açığında elektroniği tekstil ve hazır giyim, makine ve ekipmanı takip ederken bu sektörlere de katma değer gözüyle bakınca oranların yüzde 35-39 arasında deĐiŐtiĐi grlyor.

Şekil 6 Çin ile dış ticaret açığında sektörlerin payları, 2011

Kaynak: OECD-WTO TiVA, TEPAV hesaplamaları

Mevcut dış ticaret hesaplamaları, küresel değer zincirlerini göz önünde bulundurmadiğı için lkeler arası ilişkileri değerlendirmekte yetersiz kalıyor. Özellikle Çin gibi küresel değer zincirinin daha çok son halkasında yer alan ülkelerle olan ticari iliŐkiler geleneksel yöntemlerle analiz edildiğinde, bu hesaplamalar gerçeği yansıtmayan cari açık

DIŞ TİCARET AÇIĞINA KATMA DEĞER YAKLAŞIMI: ÇİN ÖRNEĞİ

rakamları ile sonuçlanabiliyor. TiVA gibi katma değeri dikkate alarak hesap yapmaya imkân sağlayan veri setleri ile yapılan hesaplarda ise birçok ülkenin Çin ile olan dış ticaret açığının ilk baştaki hesaplardan yarı yarıya daha az olduğu bulunuyor. Katma değer hesaplamalarının gerek detaylı veri gerekse yoğun veri analizleri ihtiyacını beraberinde getirmesi ise bu hesaplamaların güncel olmasının önünde Őu aşamada bir engel teşkil ediyor. TiVA veri setinde 2015 sonunda açıklanan veriler, 2011 yılına kadarki süreyi kapsayabiliyor. Bu nedenle her ne kadar tüm analizleri katma değerler ile gerçekleştirmek mümkün olmasa da resimde değişen üretim ilişkilerinin varlığını göz ardı etmemek için mevcut ticaret analizlerinin katma değer analizleriyle beslenmesi gerekiyor. Yani, yeni üretim ilişkilerine yeni bir muhasebe sistemi gerekiyor. Sanayi politikasında yeni araçları ve mekanizmaları da bu tip analizleri dikkate alarak tasarlamak önem taşıyor.